

การบันทึกโน้ตสากลเพลงเดี่ยวซอสามสาย “วรรณกรรมซอสามสายแห่งกรุงสยาม”

THE TRANSCRIPTION OF SAW SAM SAI SOLO REPERTOIRES “SAW SAM SAI LITERATURE OF SIAM”

พิมพ์ชนก สุวรรณธาดา*
Pimchanok Suwannathada*

บทคัดย่อ

โน้ตสากลเพลงเดี่ยวซอสามสายชุด “วรรณกรรมซอสามสายแห่งกรุงสยาม” บันทึกจากการถอดเสียงการบรรเลงเดี่ยวของศาสตราจารย์พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์ บทเพลงซอสามสายในชุดนี้มีทั้งหมด 27 เพลงแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ เพลงเดี่ยวซอสามสายสำหรับพระราชพิธี เพลงเดี่ยวซอสามสายชั้นต้น เพลงเดี่ยวซอสามสายชั้นกลาง และเพลงเดี่ยวซอสามสายชั้นสูง การบันทึกโน้ตมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์มรดกทางเพลงของซอสามสายที่บรมครูคนสำคัญได้ประดิษฐ์ขึ้นนั้นให้ดำรงคงอยู่ และเพื่อเผยแพร่ผลงานสร้างสรรค์ที่เป็นสมบัติของชาติให้เป็นที่รู้จักในระดับสากล

โน้ตที่บันทึกนั้นนำเสนอเนื้อหาทางเสียงที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ เสียงที่เป็นแนวทำนองหลัก เสียงที่เป็น “ทาง” ของผู้ประดิษฐ์ทาง และเสียงที่เป็นเทคนิคเฉพาะตัวของผู้บรรเลงเดี่ยว บันทึกโน้ตโดยใช้องค์ประกอบทางดนตรีเป็นพื้นฐาน เทคนิคสำคัญที่ใช้นำเสนอสำเนียงต่าง ๆ ของซอสามสายคือการแบ่งส่วนจังหวะที่ละเอียดและการใช้โน้ตประดับ ผสมผสานทักษะความเข้าใจเพลงไทยและลีลาของเครื่องสายไทยประเภทสี จากการบันทึกโน้ตทำให้เข้าใจโครงสร้างทำนอง โครงสร้างสังคีตลักษณ์ของเพลงไทย และวิธีการบรรเลงที่เป็นบุคลิกเฉพาะของซอสามสาย ผลลัพธ์สำคัญคือการค้นพบและใช้เทคนิควิธิจากการถอดเสียงและบันทึกโน้ตบทเพลงซอสามสายชั้นต้นและชั้นกลางมาใช้สำหรับบันทึกโน้ตเพลงเดี่ยวชั้นสูง ทำให้เกิดพัฒนาการทางทฤษฎีการบันทึกโน้ตเพลงไทยขึ้นระหว่างการพัฒนาสร้างสรรค์

คำสำคัญ : ซอสามสาย/ บันทึกโน้ต/ วรรณกรรมซอสามสาย

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาสังคีตวิจัยและพัฒนา คณะดุริยางคศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, spimchanok2510@gmail.com

* Assistant Professor, Dr., Department of Music and Development Project, Faculty of Music, Silpakorn University, spimchanok2510@gmail.com

Abstract

Repertoires of “Saw Sam Sai Literature of Siam” transcribed from the solo saw sam sai (Thai three-string fiddle) recording of Professor Pongsilp Arunrat. Twenty-seven pieces in this collection can be classified in 4 categories: solo repertoire for the royal ceremony, solo saw sam sai repertoire for fundamental level, solo saw sam sai repertoire for intermediate level, and solo saw sam sai repertoire for advance level. The objectives of transcription are to preserve unique practices of the master and to publicize the national heritage to the international level.

The transcription presents 3 important sound contents: sound of the main melodies, sound of style or “practices” of the inventor, and sound of unique techniques of the soloist. Complex subdivision of rhythm and ornamentations, blended with well realization of traditional Thai music and Thai bow-string instrument music styles have been used as important techniques for transcribing. Creating the transcription have made more understanding about the melodic and formal structure of Thai music as well as special characteristics of saw sam sai’s performance practice. For the important result, the fundamental and the intermediate level’s transcription skill have been developed and used for transcribing repertoire in the advance level.

Keywords: Saw Sam Sai/ Transcription/ Saw Sam Sai Literature

บทนำ

บทเพลงซอสามสายที่บันทึกโน้ตในชุด “วรรณกรรมซอสามสายแห่งกรุงสยาม” บันทึกโน้ตจากการถอดเสียงเพลงเดี่ยวซอสามสายที่บันทึกเสียงอยู่ในชุด “เสียงเสนาะซอสามสาย” เป็นทางเพลงที่บรรณครูได้ประดิษฐ์ขึ้นอย่างวิจิตร เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดมารุ่นต่อรุ่น หลายชั่วอายุคน นับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 บทเพลงซอสามสายทั้งเพลงบรรเลงและเพลงเดี่ยวที่เป็นทางของบรรณครูรุ่นเก่ายังคงมีการถ่ายทอดจนถึงปัจจุบัน ทางเพลงเดี่ยวซอสามสายจำนวน 27 เพลงในชุดนี้ ประกอบด้วยเพลงเดี่ยว 4 ประเภท ได้แก่ เพลงเดี่ยวซอสามสายสำหรับพระราชพิธี เพลงเดี่ยวซอสามสายชั้นต้น เพลงเดี่ยวซอสามสายชั้นกลาง และเพลงเดี่ยวซอสามสายชั้นสูง ผู้ประดิษฐ์ทางเพลงเป็นบรรณครูซอสามสายสองคนที่มีบทบาทสำคัญในวิถีการถ่ายทอดซอสามสายแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี, พ.ศ. 2437-2519) และศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์

พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) เป็นครูซอสามสายจากสายราชสำนัก ศิษย์ของพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) และเป็นผู้คิดค้นรูปแบบการใช้คันชักซอสามสายให้เป็นมาตรฐาน มีลูกศิษย์เป็นครูซอสามสายที่มีชื่อเสียงหลายคน เช่น ครูเตือน พาทยกุล ครูเฉลิม ม่วงแพศรี ครูเจริญใจ สุนทรวาทิน ฯลฯ

ศิษย์เอกที่ได้รับการถ่ายทอดทางซอสามสายทั้งหมดจากพระยาภูมิเสวิน คือ ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ (พ.ศ. 2478-2549) ศาสตราจารย์สาขาคณตรี (ซอสามสาย) คนแรกของระบบการศึกษาไทย ได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล¹

ผู้บรรเลงเดี่ยวซอสามสายในชุด “เสียงเสนาะซอสามสาย” คือ ศาสตราจารย์พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์ (พ.ศ. 2511 - ปัจจุบัน) บุตรชายของศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ ผู้ซึ่งได้รับการถ่ายทอดทางเพลงซอสามสายจากบิดาทั้งหมด และเป็นผู้จัดทำโครงการบันทึกเสียงบทเพลงเดี่ยวซอสามสายชุดนี้ ต่อมาใน พ.ศ. 2559 ได้มีการต่อยอดโครงการบันทึกเสียงบทเพลงเดี่ยวซอสามสายเพื่ออนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติและเพื่อเผยแพร่ในระดับสากลให้มากขึ้น ศาสตราจารย์พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์ ได้บรรเลงเดี่ยวซอสามสายและบันทึกเสียงใหม่จำนวน 27 เพลง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทางเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตเสวี) และศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ ในโครงการใหญ่ชุดนี้ ผู้เขียนได้รับมอบหมายให้เป็นผู้บันทึกโน้ตสากล จึงได้นำทั้ง 27 เพลงนี้มาถอดเสียงและบันทึกโน้ตโดยใช้เทคนิควิธีการตามหลักทฤษฎีดนตรีตะวันตกผสมผสานกับความเข้าใจเทคนิคการบรรเลงของชาวไทย

การบันทึกโน้ตบทเพลงเดี่ยวซอสามสายนี้ เป็นกระบวนการหนึ่งของการอนุรักษ์ผลงานที่เป็นมรดกของชาติให้คงอยู่และมีความเป็นสากล สามารถเผยแพร่ให้นักดนตรีและผู้สนใจไปศึกษาเพื่อต่อยอดให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่ออนุรักษ์มรดกทางเพลงของซอสามสายที่บรรณครุคนสำคัญได้ประดิษฐ์ขึ้น
2. เพื่อเผยแพร่ผลงานสร้างสรรค์ที่เป็นสมบัติของชาติให้เป็นที่รู้จักในระดับสากล

กระบวนการสร้างสรรค์และขั้นตอนการบันทึกโน้ต

การบันทึกโน้ตทางเดี่ยวเพลงไทยที่บรรเลงด้วยเครื่องดนตรีไทยจะมีข้อจำกัดในการสื่อสารด้วยโน้ตสากล อย่างไรก็ตามประสบการณ์สำคัญที่ใช้มาจากการบันทึกโน้ตบทเรียบเรียงเพลงไทยสำหรับเดี่ยวเปียโน ซึ่งลูกเล่นและสำเนียงส่วนใหญ่มาจากลีลาของซอสามสายและลีลาการร้อง บทเพลงเดี่ยวซอสามสายจำนวน 27 เพลง ในชุด “วรรณกรรมซอสามสายแห่งกรุงสยาม” ความยาวโน้ตสากลรวม 119 หน้า ประกอบด้วยเพลงเดี่ยว 4 ประเภท ได้แก่ เพลงเดี่ยวซอสามสายสำหรับพระราชพิธี เพลงเดี่ยวซอสามสายชั้นต้น เพลงเดี่ยวซอสามสายชั้นกลาง และเพลงเดี่ยวซอสามสายชั้นสูง แบ่งเป็นแผ่นบันทึกเสียงหรือซีดีจำนวน 3 แผ่น ดังนี้

¹ Pongsilp Arunrat, *Melodious Sound of Saw Sam Sai* (Bangkok: Upbeat Creation, 2016), 5-6. (in Thai)

แผ่นที่ 1 เป็นเพลงในพระราชพิธีและเพลงเดี่ยวขอสามสายระดับชั้นต้น จำนวน 12 เพลง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ชื่อเพลง	ผู้ประพันธ์	ผู้ประดิษฐ์ทางเดี่ยว
1. กระบองกัณฑ์ (Krabongkan)	เพลงหน้าพาทย์ ไม่ทราบนามผู้ประพันธ์	หลวงกลัณณมิตร (ทับ)
2. เขมรปีแก้วทางศักราวา (Khamen Pikaew - Sakrawa)	ครุมนตรี ตราโมท	ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์
3. จระเข้หางยาว สามชั้น (Chorakae Hangyao)	ทำนองเก่า ไม่ทราบนามผู้ประพันธ์	พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)
4. ช้างลูกหลวง (Chalukluang)	ทำนองเก่า ไม่ทราบนามผู้ประพันธ์	พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)
5. ด้นเพลงฉิ่ง สามชั้น (Tonplengching)	พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์)	ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์
6. ตวงพระธาตุ สามชั้น (Tuangpratart)	พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร)	พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)
7. นกขมิ้น สามชั้น (Nok Khamin)	ครูเพ็ง	พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)
8. บรรทมไพร (Buntomprai)	พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์)	พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)
9. บุษบันลอยเลื่อน (Bulan Loylue)	พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์
10. ปราสาทไหวออกขับไม้ (Prasatwai - Kubmai)	ทำนองเก่า ไม่ทราบนามผู้ประพันธ์	ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์
11. มอญแปลง (Monplang)	ทำนองเก่า ไม่ทราบนามผู้ประพันธ์	พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)
12. หกบท (Hokbot)	ทำนองเก่า ไม่ทราบนามผู้ประพันธ์	พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

แผ่นที่ 2 เป็นเพลงเดี่ยวซอสามสายระดับชั้นกลาง จำนวน 10 เพลง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ชื่อเพลง	ผู้ประพันธ์	ผู้ประพันธ์ทางเดียว
1. แคมมอญ (Kaekmon)	พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร)	พระยาธรรมสารนิติพิพิธภักดี
2. จันทราหู (Chandrahu)	จางวางทั่ว พาทยโกศล	ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์
3. ทะแย สามชั้น (Tayae)	พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร)	พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)
4. ปลาทอง (Platong)	ครูเพ็ง	พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)
5. พญาครวญ (Phaya Kruan)	พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร)	พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)
6. พญารำพึง (Phaya Rumpeung)	พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร)	ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์
7. พญาโศก (Phaya Soke)	พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร)	พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)
8. สุดสงวน สามชั้น (Sut Sa-nguan)	ทำนองเก่า ไม่ทราบนามผู้ประพันธ์	ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์
9. สุรินทราหู (Surindrahu)	ครูทัด	พระยาธรรมสารนิติพิพิธภักดี
10. แสนเสนาะ (Sansanoh)	ครูบัว	พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

แผ่นที่ 3 เป็นเพลงเดี่ยวซอสามสายระดับชั้นสูง จำนวน 5 เพลง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ชื่อเพลง	ผู้ประพันธ์	ผู้ประพันธ์ทางเดียว
1. กราวโน เถา (Kraonai in Thao Variations)	พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์)	พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)
2. เชิดนอก (Cherdnork)	ทำนองเก่า ไม่ทราบนามผู้ประพันธ์	หม่อมสุด

3. ทอยยเดี้ยว พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร) หม่อมสุด
(Tayoi Diew)
4. รามจิตติรำลึก ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์
(Ramjitti Ramluek)
5. ลาวแคน ทำนองเก่า ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์
(Lao Kaen) ไม่ทราบนามผู้ประพันธ์

ตัวอย่างโน้ตเพลงจากวรรณกรรมขอสามสายแห่งกรุงสยาม

ตัวอย่างต่อไปนี้เป็นส่วนหนึ่งของโน้ตที่บันทึกรวมเล่ม แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการบันทึกโน้ตเพลงชั้นสูงและเพลงในพระราชพิธีซึ่งเป็นเพลงที่ต้องใช้ทักษะการฟังและทักษะการบันทึกโน้ตที่มีความเฉพาะมากกว่าเพลงอื่น ๆ

Figure 1 shows the first two pages of the musical score for 'Cherdnork' (เชิดนอก). The score is written in staff notation. The first system includes the title 'เชิดนอก' (Cherdnork) and the subtitle 'ทำนองเก่า ไม่ทราบนามผู้ประพันธ์' (Old melody, author unknown). The first system also includes the text 'ต้นเชิดนอก free rhythm' (Original Cherdnork free rhythm). The second system includes the text 'ต้นเชิดนอก free rhythm' (Original Cherdnork free rhythm). The score is written in staff notation with various musical symbols, including notes, rests, and dynamic markings like 'f' and 'p'.

Figure 1 First two pages of Cherdnork (repertoire for advance level)

Source: by author

Figure 2 First two pages of Chalukluang (repertoire for fundamental level)

Source: by author

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นว่าเพลงชาลुकหลวง แม้จะจัดอยู่ในกลุ่มเพลงขั้นต้น แต่การบันทึกโน้ตใช้ทักษะไม่แตกต่างจากเพลงขั้นสูง เนื่องจากจะต้องถอดเสียงการขับร้องเนื้อเพลงและบันทึกเป็นโน้ตเพื่อนำเสนอคู่กับแนวซอสามสาย สำหรับโน้ตบทเพลงทั้ง 27 เพลง สามารถเข้าถึงได้จากคิวอาร์โค้ดด้านล่าง

Figure 3 QR Code for complete scores of “Saw Sam Sai Literature of Siam”

Source: by author

การถอดเสียงและบันทึกโน้ต

การถอดเสียงเครื่องดนตรีไทย เป็นมิติที่แตกต่างจากการถอดเสียงและบันทึกโน้ตเปียโนหรือเครื่องดนตรีตะวันตกอื่น ๆ จึงต้องมีการวางแผนและกำหนดกระบวนการก่อนจะลงมือปฏิบัติ ซึ่งขั้นตอนต่าง ๆ มีการดำเนินการกลับไปกลับมาอยู่เสมอ เช่น การไม่เรียงลำดับเพลงตามซีดี ตามระดับชั้น หรือประเภทของบทเพลง เมื่อเริ่มบันทึกโน้ตเพลงหนึ่ง ได้ฟังและหาเพลงถัดไปที่มีลักษณะลีลาการเล่นหรือทางเพลงที่คล้ายคลึงกันเพื่อใช้ทักษะของเพลงที่ผ่านมาได้ทันที ในช่วงแรกของการทดลองถอดเสียงและบันทึกโน้ต

ได้ทดลองเริ่มจากบทเพลงเดี่ยวชิ้นต้นจำนวนประมาณ 3-4 เพลง เพื่อวางกรอบแนวคิดการบันทึกโน้ตสำหรับบทเพลงในลำดับต่อ ๆ ไป การดำเนินงานใช้ระยะเวลาทั้งหมดประมาณ 8 เดือน ซึ่งเป็นระยะเวลาที่มีผลทำให้เทคนิควิธีการบันทึกโน้ตเพลงลำดับต้น ๆ นั้นมีความแตกต่างจากเพลงลำดับหลัง

กล่าวได้ว่าจะต้องสร้างกรอบแนวคิดและคิดค้นเทคนิควิธีใหม่ ๆ จากการบันทึกโน้ตอยู่ตลอดเวลาทุกเพลง เพื่อเป็นแนวทางให้เพลงในลำดับต่อ ๆ ไป เป็นการสร้างประสบการณ์ให้เกิดขึ้นระหว่างดำเนินการสร้างสรรค์ สะสมทักษะการบันทึกโน้ตเพลงขึ้นต้นให้เพียงพอต่อการถอดเสียงและบันทึกโน้ตบทเพลงเดี่ยวชิ้นสูงซึ่งมีความสลับซับซ้อนมากกว่า ทั้งในด้านของโครงสร้างเพลง ทางเพลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเทคนิคการบรรเลงซึ่งมีความเป็นอัตลักษณ์และเป็นลีลาเฉพาะตัวของผู้บรรเลงมากกว่าเพลงเดี่ยวชิ้นต้นและชิ้นกลาง ดังนั้นโน้ตที่บันทึกมาจึงเป็นการนำเสนอเสียง 3 ด้าน ด้านแรกคือเสียงที่เป็นแนวทำนองหลักของเพลง ด้านที่ 2 คือเสียงที่เป็น “ทาง” ของผู้ประดิษฐ์ทาง และด้านสุดท้ายคือเสียงที่เป็นเทคนิคเฉพาะตัวของผู้บรรเลงเดี่ยว ในขั้นแรกวางแผนการจดบันทึกทำนองหลักหรือโน้ตทางพื้นให้ครบถ้วน โดยพยายามทำความเข้าใจทำนองหลักของเพลง แม้เพลงหลายเพลงจะเป็นเพลงที่รู้จักหรือคุ้นเคย แต่เป็น “ทาง” ที่ได้ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อเป็นทางเดี่ยวที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ แต่การจดบันทึกทำนองหลักหรือการร่างทำนองหลักเป็นไปด้วยความไม่สะดวกนัก จึงต้องบันทึกเสียงของโน้ตที่มาจากแต่งทำนองหลักให้ครบถ้วนไปพร้อม ๆ กัน เมื่อจดบันทึกอย่างละเอียดทำให้เกิดแนวคิดเพิ่มขึ้นและพบว่าเสียงโน้ตทุกเสียงมีความสำคัญและเป็นส่วนหนึ่งของ “ทาง” ที่บรมครูได้ประดิษฐ์ไว้อย่างวิจิตรบรรจงโดยมิได้เป็นเพียงโน้ตประดับ ในกระบวนการสร้างสรรค์ซึ่งมีการทำงาน 2 ส่วน คือ ส่วนของการฟัง และส่วนของการคิดวิธีการบันทึกโน้ต จึงมีลำดับการปฏิบัติที่สลับไปมาอยู่ตลอดเวลาระหว่างการฟังกับการวางแผนคิดค้นวิธีการบันทึก เพราะแต่ละเพลงมีรายละเอียดของแต่ละส่วนที่แตกต่างกัน เช่น การเล่นลูกเต๋า หรือการขยายลูกจบ ซึ่งทุกเพลงจะมีความแตกต่างกัน

การฟังทิศทางของทำนองและฟังให้เป็นประโยค เป็นสิ่งที่ท้าทายและค่อนข้างยาก โดยเฉพาะในเพลงที่ประโยคยืดหยุ่นไม่มีรูปแบบจังหวะให้ยึดเป็นหลัก ถ้าทิศทางของประโยคเพลงและลูกตกชัดเจนจะสามารถจดบันทึกไปพร้อมกับการคิดรูปแบบการบันทึกได้ทันที แต่หากฟังแล้วยังเกิดความไม่แน่ใจ จะเปรียบเทียบกับเพลงอื่นที่มีลีลาเดียวกันว่าลักษณะของทำนองเพลงใดสามารถจดบันทึกได้สะดวกรวดเร็วที่สุด และสลับมาทดลองบันทึกโน้ตเพลงนั้นก่อน ทำนองหลักทุกทำนองจะประดับตกแต่งด้วยโน้ตและลูกเล่นพิเศษจำนวนมาก บางครั้งขยายความเป็นประโยคที่ค่อนข้างยาว ซึ่งมักจะบันทึกโน้ตโดยไม่กั้นห้อง เมื่อขัดเกลากันเห็นโครงสร้างประโยคชัดเจนขึ้นจึงกั้นห้อง ในกรณีที่เพลงชิ้นสูงซึ่งเต็มไปด้วยการตกแต่งทำนองและเพลงที่ไม่มีจังหวะฉิ่งกลองประกอบนั้น บางเพลงสามารถกำหนดอัตราจังหวะและกั้นห้องได้ แต่บางเพลงก็ปล่อยให้ประโยคเพลงสั้นไหลอย่างอิสระโดยไม่กั้นห้อง หรือกั้นห้องแบบเส้นประเพื่อให้เห็นประโยคเพลงโดยคร่าว ๆ เมื่อบันทึกโน้ตผ่านไประยะหนึ่ง ทำให้เกิดแนวคิดต่อยอดที่จะนำไปใช้ในการบันทึกโน้ตเพลงที่มีความยากขึ้น เข้าใจและคุ้นเคยกับบุคลิกและลูกเล่นของซอสามสายมากขึ้น สามารถกำหนดขั้นตอนและเทคนิควิธีสำหรับการเริ่มต้นบันทึกโน้ตแต่ละเพลง จากการบันทึกโน้ตทั้งหมดพบว่าเทคนิคสำคัญที่ใช้เป็นหลักคือเทคนิคด้านจังหวะ ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดอัตราจังหวะ การแบ่งส่วน หรือการกำหนดรูปแบบจังหวะ ซึ่งการเขียนประโยคเพลงให้สมบูรณ์ที่สุดนั้น เรื่องของจังหวะเป็นเรื่องที่มีความละเอียดและซับซ้อนที่สุด

การกำหนดอัตราจังหวะ

โดยทั่วไปเพลงอัตราสามชั้นจะใช้อัตราจังหวะ 4/4 อัตราสองชั้นและชั้นเดียวใช้อัตราจังหวะ 2/4 เพลงเดี่ยวที่เริ่มด้วยเทียวหวาน ฉิ่งจะกำกับจังหวะในอัตราสามชั้น เมื่อถึงเทียวเก็บ ฉิ่งจะกำกับในอัตราสองชั้นเพื่อให้เพลงฟังกระชับขึ้น แต่ในการบันทึกโน้ตจะไม่เปลี่ยนอัตราจังหวะเป็น 2/4 ในเทียวเก็บ เพราะลูกตกสำคัญจะลงที่จังหวะที่ 1 ของห้อง ในกรณีเป็นเพลงอัตราสองชั้นทั้งเพลง เช่น เพลงลาวแคน จะใช้อัตราจังหวะ 2/4 สำหรับเพลงหน้าพาทย์ที่เป็นเพลงเดี่ยวชั้นสูง เช่น เชิดนอก จะมีทั้งช่วงที่กำหนดอัตราจังหวะ และช่วงที่ไม่กำหนดอัตราจังหวะและไม่กั้นห้อง เพราะเป็นเพลงที่มีช่วงของจังหวะอิสระสลับกับช่วงที่ลงจังหวะ การกำหนดอัตราจังหวะได้กำหนดให้เหมาะสมกับสำนวน (idiom) ของเพลงในแต่ละช่วง ดังตัวอย่างที่ 1 แสดงการบันทึกโน้ตช่วงต้นของเพลงเชิดนอกโดยไม่กำหนดอัตราจังหวะ และกั้นห้องแบบเส้นประ เพื่อแสดงถึงลีลาการบรรเลงที่มีการยืดหยุ่นจังหวะอย่างอิสระ

Example 1 Opening section of Cherdnork

Source: by author

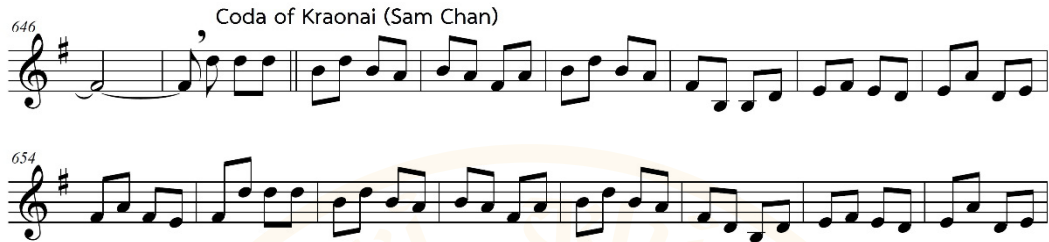
เพลงเชิดนอกจะมีช่วงที่บรรเลงลงจังหวะอิสระกับช่วงที่มีรูปแบบที่ลงจังหวะตกชัดเจน จึงสามารถกำหนดอัตราจังหวะให้ขึ้นอยู่กับสำนวนของช่วงนั้น ๆ นอกจากกำหนดอัตราจังหวะแล้ว ยังสามารถกำหนดอัตราความเร็วเพื่อสื่อสารให้ทราบถึงบุคลิกและอารมณ์ของเพลงในช่วงนั้น อัตราความเร็วที่กำหนดจะมีความใกล้เคียงกับการบรรเลงจริงของผู้เชี่ยวชาญสามสายที่บันทึกเสียงในซีดี (ตัวอย่างที่ 2)

Example 2 Tune of "Catching (Tiew)" in Cherdnork

Source: by author

สำหรับเพลงกราวใน เถา ที่ถึงแม้จะเป็นเพลงเถาที่ประกอบด้วยอัตราชั้นต่าง ๆ ตามโครงสร้างของเพลงเถา แต่หลายช่วงมีลีลาจังหวะที่กระชั้น และมีโครงสร้างประโยคเพลงที่แบ่งด้วยอัตราจังหวะ 2/4 ได้ลงตัวกว่า ถึงแม้จะเป็นช่วงที่อยู่ในอัตราจังหวะสามชั้นก็ตาม ดังตัวอย่างที่ 3 เป็นช่วงทำยกราวใน สามชั้นในอัตราจังหวะ 2/4 ซึ่งจะเชื่อมไปยังต้นกราวในสองชั้นโดยไม่ต้องเปลี่ยนอัตราจังหวะ (ตัวอย่างที่ 3)

Example 3 Final section of Kraonai in Thao Variations (Sam Chan's section)

Source: by author

กล่าวโดยสรุป การกำหนดอัตราจังหวะในการบันทึกโน้ตเพลงเดี่ยวขอสามสายนี้ กำหนดตามสำนวนเพลงโดยไม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับอัตราชั้น เพลงเดี่ยวอัตราสามชั้นโดยทั่วไปที่มีโครงสร้างเป็นทึยหวานและทึยเก็บ บันทึกในอัตราจังหวะ 4/4 ตลอดเพลง

การกำหนดรูปแบบจังหวะและโน้ตประดับ

การคิดรูปแบบจังหวะเป็นเทคนิคสำคัญในการบันทึกโน้ต เพราะลีลาของทางเดี่ยวประกอบไปด้วยโน้ตจำนวนมากที่มาประดับประดาตกแต่งทำนองหลักให้มีความสละสลวยและเป็นการแสดงทักษะการบรรเลงชั้นสูง จากการถอดเสียงมีสำนวนหลายสำนวนที่ปรากฏบ่อยและปรากฏในหลาย ๆ เพลง ส่วนใหญ่ใช้การแบ่งส่วนจังหวะให้ละเอียด แต่บางครั้งใช้โน้ตประดับ ขึ้นอยู่กับลีลาการบรรเลงในขณะนั้น ในการตัดสินใจเรื่องรูปแบบการบันทึกโน้ตลูกเล่นเหล่านี้ เป็นการคิดในฉับพลันและบันทึกโน้ตตามที่ได้ยิน จึงไม่ได้เคร่งครัดเรื่องรูปแบบการเขียนว่าแต่ละเพลงหรือแม้แต่ในเพลงเดียวกันจะต้องใช้วิธีเดียวกัน

ยกตัวอย่างเพลงแสนสนาะ ซึ่งมีเทคนิคการขยี้ยู่หลายครั้ง ในต้นเพลงใช้โน้ตประดับหลายครั้ง (ตัวอย่างที่ 4) แต่ในช่วงต่อมา ใช้การแตกส่วนจังหวะ (ตัวอย่างที่ 5) แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกแรกที่มีต่อเสียงที่ได้ยิน ณ ขณะนั้น สังเกตวิธีเขียนโน้ตเสียงเดียวกันของตัวอย่างต่อไปนี้

Movement I Slow Section ♩ = 60

Example 4 Opening theme of Sansanoh

Source: by author

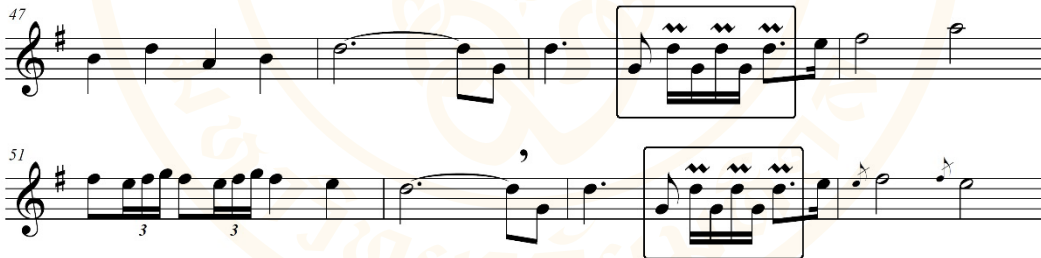
Example 5 Measures 117-121 of Sansanoh

Source: by author

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าเพลงบรรเลงด้วยสำนวนเดียวกัน ระดับเสียงเดียวกัน แต่มีวิธีสะกดโน้ตต่างกัน บางครั้งสะกดในรูปแบบของโน้ตประดับ บางครั้งสะกดในรูปแบบการแตกส่วนโน้ต ซึ่งเป็นเทคนิคที่ใช้อยู่เสมอในการบันทึกโน้ตของบทเพลงชุดนี้ นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับวิธีการเขียนรูปแบบจังหวะในช่วงนั้นด้วย หากมีความต่อเนื่องมาจากโน้ตก่อนหน้าก็มักจะใช้การแตกส่วนจังหวะดังที่แสดงให้เห็นจากตัวอย่างที่ 5

การประดับประดาทำนองที่มาจากลูกเล่นพิเศษ

เสียงของลูกเล่นบางอย่างซึ่งเป็นเทคนิคเฉพาะที่ใช้ในระหว่างเพลงก็ต้องการวางแผนว่าจะบันทึกโน้ตลงไปด้วยหรือไม่ เช่น เทคนิคการ “ซังหุ” นักดนตรีมักใช้เมื่อจะต้องเปลี่ยนตำแหน่งนิ้ว (shift) เพื่อให้ไปเล่นในช่วงเสียงที่สูงขึ้น เป็นการเทียบเสียงที่เป็นเสียงเดียวกับสายเปล่าแต่จะต้องใช้การกดนิ้วที่สายอีกสายหนึ่ง การซังเสียงก็เพื่อไม่ให้เสียงเพี้ยน ลูกเล่นส่วนนี้ถือเป็นส่วนประกอบของทำนองที่จะบันทึกโน้ตลงไปด้วยหรือไม่ก็ได้ เมื่อตัดสินใจบันทึกโน้ตลงไปด้วย จึงใช้โน้ตประดับมาช่วย และแบ่งส่วนจังหวะให้เหมาะสม (ตัวอย่างที่ 6)

Example 6 Measures 47-54 of Sansanoh

Source: by author

นอกจากนี้เมื่อต้องบันทึกโน้ตเสียงของลูกเล่นที่เป็นเทคนิคเฉพาะของผู้บรรเลงที่ตั้งใจประดับตกแต่งเพื่อให้เกิดสีสันใหม่ ๆ จะต้องใช้การฟังซ้ำจำนวนหลายรอบเพื่อให้เกิดแนวคิดในการบันทึกโน้ตและบันทึกให้ได้สมบูรณ์ที่สุด ตัวอย่างถัดไปแสดงให้เห็นการประดับประดาโน้ตตัวสุดท้าย (ตัว G) เพียงตัวเดียว แต่ใช้เทคนิคการขยี้ เสมือนการทิ้งทวนก่อนจบเพลง (ตัวอย่างที่ 7)

Example 7 Melodic embellishments at the ending of Sansanoh

Source: by author

ตัวอย่างถัดไปเป็นตอนต้นของเพลงแขกมอญ ซึ่งมีโน้ตหลักที่มีจำนวนเพียงไม่กี่ตัว แต่ได้ประดับตกแต่งด้วยโน้ตจำนวนมาก บันทึกโน้ตโดยใช้การแตกส่วนจังหวะร่วมกับโน้ตประดับ เพื่อเก็บรายละเอียดของโน้ตที่บรรเลงให้ได้มากที่สุด ประโยคลักษณะนี้บันทึกโน้ตโดยไม่กันห้องก่อน เมื่อเห็นโครงสร้างประโยคจึงกำหนดรูปแบบจังหวะและกันห้อง (ตัวอย่างที่ 8)

Movement I Slow Section ♩ = 60

Example 8 Melodic embellishments at the beginning of Kaekmon

Source: by author

ในเพลงข้าลูกหลวงซึ่งเป็นเพลงพระราชพิธี เป็นเพลงที่มีการขับร้องโดยมีขอสามสายบรรเลงคลอเพลงนี้ก็ใช้เทคนิคการแบ่งส่วนจังหวะเป็นหลักเช่นกัน เป็นเพลงที่มีลีลาการเอื้อนทั้งของร้องและของขอสามสาย ใช้วิธีการบันทึกโน้ตแบบ 2 แนว แสดงการเคลื่อนที่ของทำนองไปคู่กัน ขอสามสายไม่ได้ประดับตกแต่งทำนองมากนักในช่วงที่ทำหน้าที่สืบทอดไปกับเสียงร้อง เพราะแนวร้องจะเป็นแนวที่มีบทบาทหลัก แต่เมื่อบรรเลงเดี่ยว ขอสามสายจะมีการประดับตกแต่งทำนองเต็มที่ (ตัวอย่างที่ 9)

Example 9 13th-14th systems of Chalukluang written in 2-part

Source: by author

จากตัวอย่างที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าการแบ่งส่วนจังหวะและการใช้โน้ตระดับอย่างเหมาะสม ทำให้สามารถรักษาลีลาของทางเพลงและเทคนิคเฉพาะตัวของผู้บรรเลงได้ แม้สำนวนหลายสำนวนจะเป็นการบรรเลงแบบกึ่งต้นสดทำให้เกิดเสียงที่ไม่ซ้ำกันในการบรรเลงแต่ละเที่ยว แต่เสียงที่เลือกบันทึกไว้คือเสียงที่เป็นแนวทางให้นักดนตรีรุ่นหลังได้เข้าใจและสามารถสืบทอดหรือต่อยอดวิธีการบรรเลงที่บรมครูรุ่นเก่าได้รังสรรค์ไว้ได้

การกำหนดท่วงทำนองเสียง

นอกจากเรื่องของวิธีการเขียนรูปแบบจังหวะแล้ว ยังมีเนื้อหาสำคัญทางทฤษฎีดนตรีตะวันตกที่ต้องคำนึงถึงโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องกำหนดท่วงทำนองเสียง ในการบันทึกโน้ตจะยึดตามเสียงเริ่มต้นของเพลงไทย จดบันทึกไปตามเสียงที่ได้ยินโดยยังไม่ใส่เครื่องหมายกำหนดท่วงทำนองเสียง (key signature) เมื่อจับเสียงศูนย์กลางของทำนองได้ก็จะใส่เครื่องหมายกำหนดท่วงทำนองเสียงตามเสียงศูนย์กลางนั้น สำหรับแนวทำนองเพลงไทยนั้น หากวิเคราะห์โครงสร้าง หลายครั้งพบว่าท่วงทำนองของเพลงนั้นมีการย้ายเสียงศูนย์กลาง เช่น ระหว่างเที่ยวหวานกับเที่ยวเก็บของเพลง ดังนั้นหากพบว่าเพลงมีเสียงศูนย์กลางที่ชัดเจนก็จะใส่เครื่องหมายกำหนดท่วงทำนองเสียง โดยบางเพลงจะใส่ตั้งแต่ตอนเริ่มต้น ในขณะที่บางเพลงจะเปลี่ยนท่วงทำนองเสียงไปมาในระหว่างเพลง

สรุป

การถอดเสียงและบันทึกโน้ตเพลงเดี่ยวซอสามสายนี้ เป็นการบันทึกตามเสียงที่ได้ยินและนำมาจัดเกลาเพื่อให้เป็นรูปแบบที่สามารถนำไปศึกษาเพิ่มเติมและสามารถปฏิบัติตามได้ อย่างไรก็ตาม โน้ตที่บันทึกนี้ไม่ใช่สำหรับการบรรเลงร่วมกันระหว่างเครื่องดนตรีไทยและเครื่องดนตรีตะวันตก เพราะระบบการปรับเสียง (tuning) นั้นมีความแตกต่างกัน การบันทึกโน้ตมีวัตถุประสงค์หลักเพื่ออนุรักษ์มรดกทางดนตรีไทยที่เป็นสมบัติของชาติให้คงอยู่สืบไป และเพื่อเป็นการเผยแพร่ความงดงามของบทเพลงออกสู่สากลมากขึ้น ข้อค้นพบสำคัญจากการสร้างสรรค์งานบันทึกโน้ตครั้งนี้คือความเข้าใจโครงสร้างทำนอง โครงสร้างอัตราจังหวะ โครงสร้างสังคีตลักษณ์ของเพลงไทย และวิธีการบรรเลงที่เป็นลักษณะเฉพาะของซอสามสาย การบันทึกที่มีช่วงระยะเวลาต่างกัน ทำให้เกิดพัฒนาการสำคัญคือการใช้ประสบการณ์และเทคนิควิธีที่ได้ระหว่างการทำงานจากระยะแรก ที่เป็นการถอดเสียงและบันทึกโน้ตบทเพลงเดี่ยวซอสามสายขั้นต้นและขั้นกลาง ทำให้เกิดเป็นทักษะที่ทำไปใช้ในการถอดเสียงและสำหรับเพลงเดี่ยวขั้นสูง ที่มีความยากทั้งด้านของเทคนิคการบรรเลง ด้านทางของเพลง และมีความซับซ้อนในด้านโครงสร้างสังคีตลักษณ์

เทคนิคของซอสามสายมีความละเอียดลออ มีความลึกซึ้ง มีบุคลิกเฉพาะตัวที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นโน้ตได้ทั้งหมด เทคนิควิธีการบันทึกโน้ตเป็นเพียงการคิดค้นวิธีเพื่อบันทึกเสียงหลักที่ได้ยินชัดเจนและถ่ายทอดออกมาให้ได้มากที่สุด หน้าที่สำคัญของโน้ตก็คือการนำมรดกทางดนตรีที่สืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคนมาบันทึกเป็นวรรณกรรมสำคัญของชาติเพื่ออนุรักษ์ไว้ไม่ให้สูญหาย สามารถนำไปศึกษาวิธีการประดิษฐ์ทางของบรมครูซอสามสาย ศึกษาเทคนิควิธีการบรรเลงของผู้เดี่ยวซอสามสาย ตลอดจนสืบทอด ต่อยอด ให้เกิดงานสร้างสรรค์อื่น ๆ ได้ต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

- Arunrat, Pongsilp. *Melodious Sound of Saw Sam Sai*. Bangkok: Upbeat Creation, 2016. (in Thai)
- Arunrat, Pongsilp, and Pimchanok Suwannathada. *Saw Sam Sai Literature of Siam*. Bangkok: Upbeat Creation, 2016. (in Thai)
- Suwannathada, Pimchanok. "Music Notation of Traditional Thai Music for Piano Solo." *Veridian E-Journal (International)* 7, no. 4 (January-June 2014): 203-210.
- Suwannathada, Pimchanok. *Piano Literature of Siam*. Bangkok: Kate Karat Press, 2012. (in Thai)

